

ОСВІТА ТА МОЛОДІЖНИЙ РУХ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Молодь у всі часи, при різних режимах та політичних становищах була основним об'єктом впливу на формування світогляду, на майбутнє. Впливати на молоде покоління Східної Галичини в міжвоєнний період намагалася не тільки влада Польщі, але й неабиякі зусилля прикладали і керівництво радянської держави. Незважаючи на подвійний приціл, галичани дали світові приклад протистояння асиміляторській політиці польського уряду та пропаганді радянської ідеології. Найважливішим акцентом у цьому була освіта, тому під спеціальний приціл було взято українську молодь.

Уряд Польщі з перших днів взявся за шкільництво. Він сподівався, що потрібна для них система шкільництва виховуватиме з не поляків відданих громадян Польської держави. У 1924 р. було затверджено закон, відповідно до якого основним школи ставали двомовними, а насправді польськими, бо крім обов'язкового вивчення польської мови, нею викладалася польська історія, географія та інші науки. До того ж учителями в школах були переважно поляки, які часто не знали української мови. Всього у Східній Галичині двомовними стали 1794 школи, українські школи скоротили з 2426 у 1921р. – до 352 у 1938 р.

Ще в гіршому стані була середня освіта. Одна українська школа припадала на 230 тис. українців. Із загальноосвітніх середніх шкіл у 1939 р. працювало лише 5 українських державних та 18 платних приватних. Через таку політику польського уряду тільки мала частина українців могла отримати середню освіту. Спробу задовольнити потребу українців у середніх освітніх закладах зробило товариство «Рідна школа». Товариство утримувало 13 середніх шкіл, 33 народні школи, 68 фахових і загальноосвітніх курсів, 255 дитячих садків, заснувало 40 гімназій, ліцеїв, професійно-технічних шкіл, видавало педагогічний журнал, організувало з'їзди, вистави [1, с. 86]. Заходам «Рідної школи» було зорганізовано для шкільної молоді 700 бібліотек [2, с. 489]. Середні школи товариства закінчило 1645 учнів. Велику частину витрат на ці заходи покривали внески його членів (число яких у 1938 р. перевершило 100 тис.) та внески емігрантів у Сполучених Штатах та Канаді.

На полі українського шкільництва прислужилися українські товариства – «Гуцульське мистецтво», Ревізійний Союз українських кооператорів, «Маслосоюз» та ін. Освітою населення опікувався Митрополит Андрей Шептицький, заснувавши Богословську академію у Львові. Надзвичайну активність проявляло товариство «Просвіта» у Львові. З кожним роком воно збільшувало кількість своїх читалень – в 1932 р. їх налічувалось 2984. утримувало 1739 бібліотек, 63 курсів для неписьменних, улаштувало 5443 вистав [3, с. 45]. Тривалу і плідну діяльність осередків товариства «Просвіта», вплив на розвиток національної культури Західної України важко переоцінити.

За діяльністю громадських організацій в Галичині пильно стежили з СРСР. Саме в найчисельніші та найвпливовіші громадські освітньо-просвітницькі товариства «Просвіта» і «Рідна мова» радянсько-комуністичні лідери намагалися вкоренити прокомуністичні елементи, які б сприяли посиленню радянофільських настроїв в краї.

Особлива увага приділялася «Просвітам», які були фактично оплотом національного виховання населення. Щороку для підтримки їхньої прорадянської діяльності виділялися кошти. Наприклад, на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У 28 січня 1933 р. було вирішено надати на 1933 р. 6000 дол. [4, Арк. 128]. Свою діяльність в «Просвітах» КП(б)У спрямовувала через КПЗУ та «Сельроб». КПЗУ використовувала «Просвіту» для проведення легальної роботи в масах. Її керівництво давало настанови своїм організаціям опановувати читальні «Просвіти», активізувати їх діяльність. Виконуючи ці настанови, місцеві комуністичні осередки домоглися того, що частина читальень підпала під їхній вплив. Такі читальні виписували робітничі газети і комплектували бібліотеки радянською і виданою в країні марксистською літературою.

Аналогічна політика проводилася й у лавах іншої масової просвітницької організації – «Рідній школі» [5, с. 113].

Проте, комуністи Західної України (під керівництвом КП(б)У) не змогли повністю опанувати наймасовіші організації Східної Галичини культурно-освітнього напрямку. На захисті української національної освіти стояли свідомі галичани.

Польський уряд створював труднощі для галичан існували на отримання вищої освіти. У Львові було чотири вищих навчальних заклади: університет, політехнічний інститут, ветеринарна академія та академія зовнішньої торгівлі. Проте українців там навчалось дуже мало через процентну норму прийому. Наприклад, у Львівському університеті було встановлено квоту близько 5 %.

У серпні 1919 р. ректорат університету оголосив, що правом вступу можуть скористатися тільки ті громадяни польської держави, які виконали обов'язок військової служби в польській армії та громадяни союзних з Польщею країн. Польський уряд провів чистку і серед українців професорсько-викладацького складу. Після відмови скласти присягу польського громадянства і викладання польською мовою 8 професорів та 4 доценти були звільнені, а 8 українських кафедри та 4 доцентури були скасовані. Викладачі були приречені на безробіття, а молодь позбавлена права навчатися у виші [6, с. 98]. На початку 1920 р розпочав своє життя «таємний університет», організований без дозволу властей. Викладання велось конспіративно в приміщеннях різних українських установ, часом в помешканнях професорів, а то й в холодних льохах, вологих підвалах.

Під час канікул студенти мусили подбати про своє забезпечення. Для цього молодь організувала збір коштів, що повністю покрило всі видатки університету. Проте, польська влада дізнавшись про акцію збору коштів негайно закрило товариство «Академічна поміч». Ректора В.Щурата, після його звернення у пресі до львівського громадянства про підготовку помешкань для студентства,

викликано до поліції. А після замаху студента правничого відділу університету, члена бойової команди УВО С.Федака на львівського воєводу С.Грабського і начальника польської держави Ю.Пілсудського, ректора протримали у тюрмі три місяці. Арештували кількох професорів та студентів. Почались переслідування всіх викладачів університету і дисциплінарно наказували тих, які займали державні посади чи працювали адвокатами.

Та незважаючи на репресії [7, с. 89] університет продовжував працювати і розширюватися (у 1921 р. відкрито технічний відділ, який відокремився в таємну Українську високу технічну школу).

1923 р. вдалося видати її перший науковий студентський журнал «Історичний вісник» за редакцією професора Івана Крип'якевича. В журналі друкувалися статті студентів, котрі брали участь у семінарі проф. І.Крип'якевича. І хоча вийшло лише 3 числа, це був значний успіх.

Після 1923 р. намітилися ознаки кризи університетської акції. В краю ніхто дипломів не визнавав. Поляки штампували своїх фахівців і вони займали ключові місця. Тому частина українського студентства почала записуватись у польські вищі школи. Однак, планувалося зобов'язати кожного українського студента, що вчиться у польських вищих школах, ще ходити в Український університет для вивчення предметів українознавства. Після чергової хвилі арештів у травні 1925 р. лекцій ставало щораз менше, і восени Український «таємний» університет перестав функціонувати.

За час свого існування (1920 – 1925 рр.) Український університет у Львові набрав широкого розголосу, став відомим міжнародній громадськості та дістав підтримку окремих її кіл. Вищі навчальні заклади європейських держав – Чехословаччини, Австрії, Німеччини та вільного м. Гданська зараховували студентам Українського університету роки навчання. Підпільний університет, дав вищу освіту 1500 українським студентам. Випускники філософського факультету працювали в товариствах «Рідна школа», «Просвіта», які хоч трохи задовольняли потребу українців в освітніх закладах. Студенти-правники працювали в кооперативах ревізорами, інспекторами, в правничих відділах, директорами повітових союзів [8, с.]

Діяльність українського таємного університету була унікальним явищем в історії світової культури. Він явив світові приклад самовідданого відстоювання національної гідності поневолених українців, демонстративний процес проти польської окупації, прагнення до світових вершин знань і науки.

В Галичині діяли українські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Луг», «Пласт», які поєднували навчальний та виховний процес на народно-національному ґрунті. «Сокіл» відновив свою діяльність у 1924 р., перервану війною і на кінець 1928 р. вже працювало 421 товариство, що налічувало 32 601 членів [9, с 26]. Велика увага у товаристві приділялася фізичному розвитку молоді, що пояснювалось не тільки бажанням мати здорове покоління в майбутньому, а й виховати майбутнього воїна, готового до важкої боротьби за відновлення Української державності. Були відкриті спортивні секції з легкої

атлетики, футболу, волейболу, тенісу, їзди на лижах та ковзанах. Старшина «Сокола» веде активну роботу, щоб добитися участі команди Східної Галичини на Олімпійських іграх в Берліні, які мали відбутися літом 1936 р. але згоди Польського Національного Комітету так і не отримав. По неділях проводились сходи культурно-пізнавального характеру: читали реферати з історії України, проводили читання і обговорення книг та часописів, проводились репетиції в гуртках художньої самодіяльності. Фізичовна робота і культурно-просвітницька діяльність повинні були сформувати в українській молоді такі риси, як національну свідомість, розуміння свого обов'язку перед Україною фізичну досконалість, дисциплінованість, готовність до самопожертви.

Близьким до «Соколів» по завданнями і формами роботи було товариство «Січ». Їхнім завданням було гасіння пожеж, надання допомоги при нещасних випадках, робота по ліквідації не писемності, антиалкогольна пропаганда, мистецька діяльність. «Січ» мала національний характер, який проявлявся у всьому: одязі, формах роботи і організаційній побудові. Кожний січовик повинен був почувати себе нащадком запорожців. Організаційна побудова «Січей» нагадувала Запорізьку Січ. Січова короґва була синьо-жовта із зображенням восьмикутної зірки: в середині якої дві руки тримали серп, а над зіркою девіз: «В єдності сила!» Генеральний отаман мав атрибути влади – золоту булаву і червоний бунчук, повітовий отаман – срібну булаву і білий бунчук.

Козацький вільний дух який панував у «Січах», викликав страх і занепокоєння в боку польського уряду. Протягом 1922 р. була припинена діяльність 50 січових осередків, як політизованих, «неблагодійних». Переслідування не припинялися і в наступні роки. Причиною для цього були антипольські виступи членів товариства проти асиміляторської політики польського уряду протягом 1925 р. щодо української мови, шкіл, громадських прав. Останній січовий осередок припинив своє існування в 1929 р. Більшість січовиків перейшли в нову молодіжну організацію «Луг», яка була створена в 1925 р. і була близька за характером роботі до «Січей». Головним завданням товариство вважало надання допомоги при пожежах і повенях, але багато уваги приділяло культурно-просвітницькій роботі серед населення. Особливою популярністю користувались такі заходи як вистави і концерти, вечорниці, конкурси хорошого співу, оркестрів, народних музик тощо. Луговики на своїх сходах, які проводили 3-5 разів на тиждень, читали реферати з історії України, розучували пісні, танці, п'єси, збирали пожертви для будинку українських інвалідів, вчили неписьменних читати та писати. З 1934 р. «Луг» стає найбільш популярним і масовим товариством в Галичині. Якщо в 1934 р. товариство мало 430 осередків, то в 1939 р. – 934 осередки, які об'єднували 30 тис. членів [9, с. 65].

Дещо відрізнявся від попередніх організації «Пласт», що організувався на зразок американських, англійських скаутів. Особливістю товариства було те, що вони працювали з дітьми дошкільного і шкільного віку. Це було дуже важливо, бо польська школа вже в дитячому віці отруювала дитячі душі чужою мовою, історією, культурою. Тому в умовах польської окупації «Пласт» виховував у

малих галичан національний дух і фізичну силу для боротьби за національні права. В осередках товариства молодь учили різним ремеслам, які могли б пригодитися в житті і службі для Батьківщини. Пластунів вчили самостійною, чесною працею заробляти гроші, які використовували для благодійних цілей. Так пластуни носили обіді політв'язням тюрем, влаштовували для дітей-сиріт та інвалідів Миколаївські вечори, ходили з колядою та шедрівками тощо. Пластуни щороку проводили «Свято Української Матері», для своїх матерів і матерів вдів. На літніх канікулах збирали історико-краєзнавчі, етнографічні матеріали з метою кращого пізнання рідного краю. Фізичне виховання у «Пласті» повинно було сприяти вихованню сили волі, мужності, відваги. «Пласт», як і інші молодіжні товариства, був під наглядом поліції та польської місцевої адміністрації. За найменші порушення статуту поліція проводила арешти, обшуки, конфіскацію майна і літератури. Про популярність і авторитет «Пласту» серед населення свідчать цифри – у 1927 р. нараховувалось 138 пластових полків, які об'єднували близько 30 тис. членів [9, с. 58]. Значення цієї організації велике, бо молодь готувалась до державного життя, вчилась поборювати життєві труднощі, свідомо розуміти свою роль і місце і суспільстві, підпорядковувати свої власні інтереси загальній справі – за кращу долю України та її народу.

Таким чином, молодіжні товариства, які існували в Східній Галичині «Сокил», «Січ», «Луг», «Пласт» виховували свідомого патріота-українця, сприяли захисту і розвитку української мови, культури, історії.

Керівництво радянської держави з неабияким інтересом спостерігало за молодіжним рухом в Галичині. Більшовики розуміли, що найбільш придатним «матеріалом» для поширення радянської пропаганди є молоде покоління, яке було легше виховати на засадах комуністичної ідеології. Але складність роботи полягала в тому, що тут діяла широка сітка різноманітних дитячо-молодіжних організацій – «Пласт», «Сокил», «Січ», «Луг» та ін. Проте спроби опанувати названі організації комуністичними елементами не принесли бажаного результату. Практично повного провалу зазнала робота комуністів у «Пласті» [10, с. 62]. Його керівництво дотримувалося загальнокаутських засад «аполітичності», з іншого боку там посилювалися націоналістичні впливи. Тому спроби підпорядкування собі товариство були фактично безперспективними. Не на багато вдалішою виявилася діяльність комуністів у «Лугах». У другій половині 20-х рр. на з'їздах товариства їм вдавалося ще інколи озвучувати свої вимоги [11, с. 89]. Але загалом успіхи комуністичної пропаганди в «Лугах» були скромними [12, с. 210].

Не опанувавши діючих галицьких молодіжних організацій, комуністи основний упор у роботі з молоддю зробили на створення окремої молодіжної комуністичної спілки. За досвідом РКП(б) та КП(б)У при КПСГ (згодом КПЗУ) також були створені комсомольські організації, які так само розглядалися як допомога та резерв комуністичної партії.

Перші комсомольські організації на західноукраїнських землях виникли ще в квітні 1919 р. У серпні 1920 р. у Тернополі було проголошено створення

Галицької Комуністичної Спілки Молоді [13, с.105]. 23 жовтня 1921 р. у Станіславі пройшла перша крайова комсомольська конференція, яка проголосила створення Комуністичної спілки молоді Східної Галичини, прийняла її статут, визначила програму організаційної діяльності, форми і методи боротьби, обрала ЦК, першим секретарем якого став І.Вантух [14, с. 43].

У 1922 р. КСМСГ було визнано автономною організацією у складі Комуністичної спілки молоді Польщі й була перейменована у Комуністичну спілку молоді Західної України. З допомогою та під керівництвом КПЗУ – КСМЗУ до осені 1923 р. перетворилася у добре організовану крайову комсомольську організацію з окружними, повітовими і місцевими комітетами, будуючи свою діяльність за гуртковою системою по фабриках, заводах, селах, майстернях, школах тощо (всі гуртки були суворо законспіровані).

У січні 1926 р. бюро ЦК ЛКСМУ ухвалило рішення щодо потреби шефства організацій ЛКСМУ над західноукраїнськими комсомольськими організаціями [15, с. 43]. Зрозуміло, що така форма як шефство надавала можливість не тільки контролювати діяльність західноукраїнських комсомольських організацій, а й направляти її у вигідному для радянської сторони руслі.

Чимало членів КСМЗУ, уникаючи переслідувань і арештів з боку польської влади знаходили політичний захист у Радянській Україні. Їх перебування супроводжувалося подальшим навчанням. Існувала, навіть певна «разнорядка», за якою окружні організації повинні були влаштовувати на навчання та забезпечувати житлом західноукраїнських комсомольців [15, с. 44].

Так само як робота ЛКСМУ знаходилася постійно під пильним оком КП(б)У, так само і питання про роботу комсомольських організацій Східної Галичини регулярно розглядалися на пленумах ЦК КПЗУ, де звертали увагу на підвищення теоретичного рівня комсомольців, посилення роботи щодо створення нових організацій, необхідність поширення впливу у читальнях «Просвіти», кооперативах, профспілках, робітничих організаціях [16, с. 125], на активізацію політичної роботи в молодіжних рядах, боротьбу з націоналізмом, соціал-угодовством; посилення діяльності в культурно-освітніх та спортивних молодіжних організаціях; зміцнення бойової готовності та масовості комсомольських організацій. Напрями, форми і методи комсомольської роботи були різноманітними, однак вони підпорядковувалися головній меті – вихованню марксистсько-ленінського світогляду молоді.

Комсомольці розповсюджували нелегальну комуністичну літературу, ознайомлюючи з нею молодь, яка не входила до складу їхніх організацій; сприяли популяризації комуністичних атрибутів, вивішуючи червоні прапори, транспаранти, плакати; поширювали листівки, відозви серед робітничої та селянської молоді, організували мітинги та демонстрації. Щороку члени комсомольських організацій залучалися до відзначення Міжнародного свята трудящих – 1 Травня. Комсомольці активно брали участь й у антивоєнних акціях, виступали на захист СРСР...[15, с. 79-80]. Комсомольці брали участь у страйковій боротьбі, збирали кошти для страйкуючих. Своє завдання вони

вбачали в тому, щоб мобілізувати працюючу молодь на боротьбу за повалення диктатури Ю.Пілсудського і встановлення робітничо-селянського уряду.

Окремим напрямом діяльності КСМЗУ була робота зі студентською молоддю. У січні 1929 р. було створено студентську секцію «Сельробу», яка основним своїм завданням вважала – відкриття у Львові українського університету, боротьбу за визволення політичних в'язнів, налагодження дружних стосунків із студентами Радянської України, сприяння консолідації всіх революційно-соціалістичних сил західноукраїнського студентства, робота у культурно-освітніх, господарських, спортивних організаціях тощо. Загалом, на 1930 р. молодіжна секція «Сельробу» мала 130 місцевих організацій, у яких налічувалося близько 3600 членів [13, с. 109]. Таким чином, завдяки цій молодіжній секції КСМЗУ вдалося дещо розширити свій вплив на західноукраїнську молодь.

Чимало зусиль приділяли комсомольські організації роботі зі шкільною молоддю [13, с. 89]. У 1925 р. КПЗУ здійснила ряд заходів, спрямованих на розгортання піонерського руху в школах, безпосереднє керівництво яким було доручено КСМЗУ. При ЦК КСМЗУ було створено центральне бюро піонерської організації, яка дістала назву «Червоний піонер Західної України». Піонери об'єднувалися у ланки, ланки – в загони, які налічували по 14-20 осіб віком 12-16 років. Вони розповсюджували листівки, відозви, переправляли повідомлення. Наприкінці 30-х років піонерські загони діяли на усіх західноукраїнських землях, нараховуючи близько 6 тисяч чол. [13, с. 110].

В середині 20-х років була широко розвинута індивідуальна робота комсомольських активістів із кращими учнями українських гімназій, особливо старших класів. З ними особисто велися бесіди, під час яких їх переконували в тому, що для України було б найкраще, якби усі її землі були з'єднані під опікою Москви. Також доводилося, що у СРСР загалом і в Радянській Україні зокрема набагато кращі умови життя, ніж у Польщі [16, с. 66-67]. Однак, у кількісному вираженні молодіжні й дитячі організації комуністичного напрямку значно поступалися чисельно таким впливовим осередкам як «Пласт», «Сокіл», «Луг», «Січ» та ін.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що більшовицьке керівництво СРСР та УСРР надавало велике значення роботі серед молоді Східної Галичини, щоб поширювати комуністичну ідеологію. Загалом, комуністам не вдалося опанувати діючі в краї громадські товариства. В більшості, громадські товариства залишилися на національних позиціях і продовжували вбачати своїм основним завданням виховання населення краю на базі національних цінностей.

Як бачимо, боротьба за молодь являла собою надзвичайно важливе питання. Окрім забезпечення дітей освітою українці бажали, щоб школи підносили національну свідомість і культуру корінного населення. Тому і такий масовий молодіжний рух був поширений у товариствах, де формувався патріот України. Приклад галичан, які захищали і розвивали українознавство в умовах чужої влади може стати добрим прикладом.

Література

1. Українська культура // за ред. Д. Антоновича. – К., 1993.
2. Семчишин М. Тисяча років української культури / М. Семчишин. – К., 1993.
3. Нарис історії «Просвіти» – Львів, 1993. – 78 с
ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 9. – Арк. 128.
4. КПЗУ – організатор революційної боротьби. Спогади колишніх комуністичних членів Комуністичної партії Західної України. – Львів, 1958. – 314 с.
5. Федевич К. Галицькі українці у Польщі 1920 – 1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920 – 1930-ті рр.) / К. К. Федевич – К.: Основа, 2009. – 280 с.
6. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939) / О. С. Рубльов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.
7. Хобзей П. Таємний університет у Львові / П. Хобзей / Україна. Наука і культура. – К., 1991. – вип. 25. – С. 45-59.
8. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» / І. О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1992. – 79 с.
Левицький С. Український Пластовий Уклад в роках 1911-1945 в спогадах автора (Причинники до історії Пласту) / С. Левицький. – Мюнхен: Молоде життя, 1967. – 131 с.
- Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною / М. Герасименко, Б. Дудикевич. – К.: Політвидав Українм, 1960. – 225 с.
- Савчук Б. П. Українські громадські організації в суспільному житті Галичини (остання третина ХІХ ст. – кін. 30-х років ХХ ст.): Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Б. П. Савчук; Інститут політології. – К., 1999. – 492 с.
Твердохліб В. Ю. У перших лавах / В. Ю. Твердохліб // Жовтень. – 1978. – № 10. – С. 105-115.
9. Васюта І. К. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні 1921-1939 / І. К. Васюта. – Львів: Вид-во ЛДУ «Вища школа», 1988. – 174 с.
Твердохліб В. Ю. Молодь Західної України у боротьбі за возз'єднання (1919-1939) / В. Ю. Твердохліб – Львів: Вища школа, 1983. – 136 с.
- Шумський І. І. Молодіжний рух у Західній Україні (1920-1939): Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / І. І. Шумський; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2001. – 203 с.